

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

GÜNEY-DOĞU AVRUPA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

12

1982 - 1998

Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı

İSTANBUL 1998

OSMANLI DÖNEMİNDE KIBRIS ŞEKERHANELERİ (1571 - 1607)

M. Akif ERDOĞRU *

Çin, Hindistan ve İran'da eski çağlardan beri bilinen şeker kamışı şekeri Avrupa ve Afrika'ya Araplarca tanıştırıldı. İran'ın fethinden sonra Araplar şekeri Mısır, Kuzey Afrika, Sicilya ve İspanya'ya götürdüler¹. Ünlü tarihçi Fernand Braudel, şeker kamışı şekerinin tarihini kitabında ayrıntısıyla yazmıştır². Hakikaten Haçlılar ilk olarak Suriye'de şekerle tanıştılar.

1291'de Akka'nın müslümanların eline geçmesinden sonra, şeker üretimi hıristiyanların eline geçti. Luzinyanların son hanımı ve adanın son kraliçesi güzel Catharine Cornaro, Kıbrıs'ta hızlı ve düzenli olarak şeker üretimine başladı. Bu kraliçe Venedik asilzadelerinden ve Batı dünyasında şeker kralları olarak bilinen ünlü Cornaros ailesine mensuptu. Ondördüncü yüzyılda Kıbrıs'da üretilen şekerin miktarı yüzlerce veya daha da fazla bir kaç bin kantalar olarak tahmin edilmiştir. Cornero ailesi şeker monopolyasını ellerinde uzun zaman tuttular. 1479'da Venedikliler Kıbrıs'ı işgal ettikleri zaman Cornero ailesi gerçekte 'şeker savaşını' kazanmıştı.

Şeker, Kıbrıs'a ulaşmadan önce, Sicilya ve daha sonra da şeker üretiminin iyi gelişeceği Valensiya'ya götürülmüştü. Ondördüncü yüzyıl sonlarına kadar şeker Fas kıyılarına ulaştı ve oradan da kısa sürede Azor, Kanarya, Sao Tome ve Prens adalarına geçti. 1520 yılında Brezilya'ya ulaştı. Onbeş ve onaltıncı yüzyıllarda şeker hala değerli bir maddeydi. Bir prensin başka bir prene hediye olarak sunduğu lüks bir emtiyaydı.

Ünlü tarihçi Fernand Braudel, şeker üretiminin Cornero ailesinin elinde olmasından dolayı Kıbrıs şekerinin temiz olduğunu söylemektedir. Kıbrıs

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

1 J. Ruska, "Şeker", *İslam Ansiklopedisi*, XI, ss. 399 - 400.

2 F. Braudel, *The Structures of Everyday Life, Civilization and Capitalism 15th Century*, Vol. 1, Trans. Sian Reynolds, 1981, s. 163, 180, 183, 224-7, 246-8. Yine, *The Wheels of Commerce, Civilization and Capitalism 15th-18th Century*, Vol. 2, Trans. Sian Reynolds, 1982, s. 190-4, 272-80.

şekeri Kahire ve Şam şekerlerine göre daha az kaliteliydi, ama daha beyazdı. Kanarya adalarının keşfinden sonra, Kıbrıs şekerinin Avrupa pazarlarında değeri azaldı ve hatta yavaş yavaş kayboldu.

Osmanlılar Mısır, Suriye ve Kıbrıs'ı fethettikten sonra şeker kamışı şekerleriyle doğrudan tanıştılar. Şimdiye kadar yayımlanmış bir kaç Osmanlı belgesi şeker kamışı şekerinin Osmanlı sınırları içerisinde sadece Kıbrıs ve Mısır'da üretildiğini göstermiştir. Bu yerlerde şeker üretimi geleneği yukarıda kısaca bahsettiğimiz gibi Venedik zamanına yani Ortaçağlara kadar geri gitmektedir³. Prof. Dr. Halil Sahillioğlu'nun yayımladığı Kıbrıs'ın 1571-72 yıllarına ait bütçesinde, Kıbrıs adasında şekerhanelerin (ma'sara-i şekerhane) Baf ve Limasol bölgelerinde olduğunu ortaya çıkmıştı. Özellikle Baf yakınındaki Tovyokoli köyü ve Limasol çevresinde şeker kamışından şeker istihsal ediliyordu⁴. Bu şeker Kıbrıs pazarlarında çokça satılmıyordu, ama doğrudan asıl tüketici olan İstanbul'daki saraylara gönderiliyordu⁵. Nitekim İstanbul saraylarının tükettiği yiyecekler arasında şekerin (Arapçası: sükker) ismi saraylarına ait muhasebe defterlerinde açıkça yazılmıştır⁶.

Kıbrıs'da şekerhanelerin varolduğu birkaç tarihçi tarafından belirtilmesine rağmen⁷, üretim tekniği, fiatı ve saraya nasıl, kimler tarafından hangi şartlarda taşındığı ve kaçakçılığı hala bilinmemektedir. Müteveffa Prof. Ronald Jennigs, bir makalesinde⁸:

'Kıbrıs'da en eski tarla ekonomilerinden olan şeker Kıbrıs'a para getiren bir mahsul olarak tanıştırıldı. Şeker üretiminde çalıştırmak için yabancı köleler bulundu ve mahalli köylüler de bu çalışmaya katılmaya zorlandı. Akdeniz şeker pazarlarına Madeiras adasından daha ucuz şekerin

³ Suraiya Faroqhi, "Rural Society in Anatolia and the Balkans During the Sixteenth Century-I", *Turcica*, IX/1, 1977, s. 172. Faroqhi, bal ve pekmezin köylülerce tüketildiğini ifade etmektedir. Bal, her Anadolu köylüsüne üretilen bir tatlıydı. İmaret mutfaklarında misafirlere tereyağıyla birlikte ikram edilen değerli bir tatlıydı. Özellikle pekmez üretimi köylüler arasında çok yaygındı. Buna karşın şeker köylü ve şehirlilerce çok tüketilmemekteydi.

⁴ Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", *Belgeler*, IV/7-8, 1967, s. 11 - 12. Kıbrıs şeker kamışı için bak. ML. Vonwartburg, "The Medieval Cane Sugar-Industry in Cyprus-Results of Recently Excavation", *Antiquaries Journal*, 1983, vol. 63/2, s. 298 - 314.

⁵ Suraiya Faroqhi, *Rural Society in Anatolia*, s.172.

⁶ Ö.Lütfi Barkan, "İstanbul Saraylarına ait Muhasebe Defterleri", *Belgeler*, IX/13, 1979, s. 9.

⁷ Örneğin bak. H. Fikret Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, Ankara 1988, s. 112. Mühimme Defterlerinde bulunan şekerhanelerle ilgili bir kaç hüküm burada zikredilmiştir.

⁸ Ronald C. Jennigs, "The Population, Taxation, and Wealth in the Cities and Villages of Cyprus, According to the Detailed Population Survey (Defter-i Mufassal) of 1572", *JTS*, 10, 1986, s. 175.

gelmesiyle fiyat düştüğü zaman, adada şeker üretimi büyük ölçüde azaldı. Çok geçmeden, pamuk birçok yerde şekerin yerini aldı ve Venedik ticaretinde önemli oldu. Kıbrıs şekerini yüksek kalitesine rağmen, genellikle pahalı değildi. Adada münbit topraklar vardı ve kış yağmurları ve mevsim suları mebzul mahsulleri sulayarak büyütmekteydi.

Başka bir yazısında⁹ :

'Adada geniş şeker tarlaları meydana getirildi, gelişmiş yüksek sulama sistemleriyle etkili modeller bu yerlerle çok ilgilenen Venedik tacirleri ve yönetici Fransız sınıf tarafından teşvik edildi (1489). Episkopi (Corner ailesinin), Koloş (Hospital şövalyelerinin) ve Kukla gibi, birkaç köy, şeker üretimi ve endüstrisiyle ünlüdür' demektedir.

Kıbrıs Şer'i Mahkemesine intikal etmiş olan birkaç dava kaydı¹⁰, şimdikiye kadar bilinmeyen bu konular üzerine ışık saçmaktadır. Aralık 1590 (Rebiülevvel 999) tarihli bir sicil kaydı, Piskopu ve Koloş şekerhaneleri üzerine bilgi verirken, diğer belgeler, Kukla, Lefke ve Hırsofu'da da şekerhanelerin varlığına işaret etmektedir.

Şekerhaneler ve onun müstemilâtı özellikle evler (*hane*) devletin malıydı. Onaltıncı yüzyılın sonlarında, Venedikliler zamanından beri uygulanan kanunlar gereğince *parıklar*, çift sahibi olanlar senede yirmibeş gün, çiftsiz olanlar ellibeş gün şekerhanede istihdam olunuyorlardı. 1572 tarihli Kıbrıs kanunnamesinde¹¹ şeker üretimiyle ilgili olarak şöyle bir madde bulunmaktadır:

'...cezire-i mezbure reayası hakkında mezid-i inayetim mukarin olmağın zikrolunan parikoz taifesi her haftada bir gün miri şükkerhanelere ve ekinliklere ve sair lazım gelen hidemat-ı hümayunuma hizmet etmek...'

Bu maddeden açıkça görülmektedir ki parikoz taifesi (*barıklar*) miri şekerhane hizmetiyle görevlendirilmişlerdi. Kıbrıs sicillerinde parik veya barik olarak geçen bu kişiler (*parici*), yabancı kölelerden başkası değildi. Kıbrıs tarihçisi Sir Harry Luke¹²:

'Parici denilenler kölelerdi. Kendilerine ait arazileri yoktu. Kendileri ve çocukları efendilerinin malıydı. Bunlar adanın fethinde, özgürlüklerini kazanacaklarını umarak, Türklere yardım ettiler. Köylerini, mülklerini,

⁹ Ronald C. Jennigs, "Village Agriculture in Cyprus", V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğiler, Ankara 1990, s. 472.

¹⁰ Kıbrıs sicillerinden çıkardığımız metnin sonuna koyduğumuz belgelere bakınız.

¹¹ Ö. Lütfi Barkan, XV ve XVI. asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Birinci Cilt Kanunlar, İstanbul 1943, s. 349.

¹² Sir Harry Luke, Cyprus Under the Turks 1571 - 1878, London 1989, s. 20.

gelirlerini ve hatta köy ve evlerindeki ailelerini Kıbrıs'taki tahrir heyetine ve paşasına tafsilatlı olarak bildirdiler' demektir.

Hakikaten, Parıklar hüsrana uğradılar. Kısacası ada Türklerin eline geçtikten sonra azad edilmediler ve adanın sosyal tabakalaşmasının en altında yer aldılar. Metnin sonunda yayımladığımız 1 numaralı belgeden de görüldüğü gibi, parıklar hür insanların sahip oldukları haklara asla sahip olamadılar. Örneğin, mahkemeye başvuramadılar ve şahit dahi olamadılar. Parıklardan başka, Trablusşam ve Antalya'dan yeter sayıda Kıbrıs şekerhanelerine şeker hizmetlisi (*huddamı*) götürüldü.

Adada üretilen şeker nazari olarak ve kanunen Anadolu'ya (*öteyaka*) gönderilmesi gerekmekteydi. Venedik ve diğer devletlere ait gemilerin izinsiz olarak adadan şeker götürmelerine müsaade edilmezdi. Kıbrıs beylerbeyisi, hazine defterdarı, yeniçeri ağası, sancakbeyleri ve dergah çavuşları bundan sorumluydular. Ancak, zamanla, çavuşlar ve diğer Kıbrıs'da görevli diğer memurlar, mukataa usulüyle işletilen miri şekerhanelerin mallarını gaspetmeye başladılar. Şekerhane hizmetlilerini, mukataa eminlerinin ellerinden aldılar ve kendi işlerinde kullandılar. Bundan dolayı şekerhanelere çok zararları dokundu ve Devlet, şekerhanelere karşı yapılan bu çeşit tecavüzleri emirleriyle önlemeye çalıştı. Nitekim, bütün bu bilgiler Osmanlı idaresi altında hem tuz hem de şeker üretiminin çok azaldığı fikrini desteklemektedir¹³.

Şekerhanelerde üretilen şeker, adanın tuz ve şeker ihraç yerleri olan Baf ve Tuzla (*Salinas*) iskelelerinden kalyata ve kadirgalara yüklenir, Silifke iskelesine taşınır, oradan da çavuşlar vasıtasıyla kara yoluyla saray mutfağında kullanılmak üzere İstanbul'a ulaştırılırdı. Şeker, görevlilerce tutanaklarla (*temessük ve hüccet*) teslim alınır ve teslim edilirdi. Nitekim, Kıbrıs'ın ileri gelenlerinin şahitlik yaptığı Temmuz 1594 (Zilkade 1002) tarihli bir dava tutanağı, Kıbrıs mukataa mültezimlerinin ve Venedik balyosunun şeker ve tuzla ilgili sıkıntılarını bize çok açık bir şekilde aksettirmektedir. Özellikle pamuğu (*penbe*) ve muhtemelen şekeri de, Kıbrıs defterdar ve beylerbeyileri, resmi fiatlardan (*narh-i cari*) mültezimlere satmamakta; kendi menfaatleri için tacirlere daha yüksek fiatlarla satmaktaydılar. Bu durum hem devletin hem de reyanın malına zarar verilmekteydi. Zenginleşen idareciler başları sıkıştığında hemen Venedik'e firar etmekteydiler. Haziran 1607 (Rebiülevvel 1016) tarihli bir dava tutanağı, şekerhane mukataalarının iflas etmiş kişilerin eline bırakıldığını açıkça belirtmektedir. Öyle ki bu tarihlerde şekerhane ağalığı birkaç kişinin eline geçmiştir. Bu durum şekerhanelerin

¹³ Ronald C. Jennigs, *Christians and Muslims in Ottoman-Cyprus and the Mediterranean World, 1571 - 1640*, New York 1993, s. 269.

düzenli çalışmasını engelleyen bir sebep olarak gösterilmiştir. Hakikaten şekerhane ağalığı emri ve beratı ibraz eden çeşitli kişiler ortaya çıktığında, devlet bu beratların denetim için İstanbul'a gönderilmesini emretmiştir.

Sonuç olarak, verdiğim bu kısa bilgiler Kıbrıs'da Venediklilerden devralınan şeker mirasının ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısına kadar, Osmanlılarca düzensiz de olsa korunduğunu belgeleriyle ortaya koymaktadır. Nitekim, ünlü çağdaş yazar Katip Çelebi eserinde, onyedinci yüzyıl ortalarında Kıbrıs şekerinden hala söz etmektedir¹⁴.

Öyle anlaşılıyor ki bu gelenek ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısına kadar adada devam etmiştir. Örneğin 1835 tarihli bir ihtisab vergi belgesinde, adadan ihraç edilen emtia arasında toz şeker hala açık olarak yazılmıştır¹⁵.

BELGELER

- 1 -

(Lefkoşa Sicili, 1, s. 54)

Balada İshak balada Lazari muvacehesinde dedi ki mezbur Lazari şekerhanede *barıkdır* şekerhane hizmetin işler deyicek gıbbe's-sual bade'l-inkar kayd olundu tahriren fi't-tarihi'l-mezbur (Ramazan 1002) şuhudü'l-hal, el-mezburun.

- 2 -

(Lefkoşe Sicili, 1, s. 103)

Kıdvetü'l-ümerai'l-kiram umdetü'l-küberai'l-fiham zu'l-kadr ve'l-ihtiram el-mahtassu bi mezid-i inayeti'l-melik'l-allam cezire-i Kıbrıs'da olan Ali ve Baf sancağı beyi zide izzuhüma tevki-i refi-i hümayun vasıl olıcak malum ola ki haliya Dersaadet'ime irsaliyye akçası ve kilar-ı amirem mühimmatı için ol canibden şeker ve tuz gelmesi ferman-ı hümayunum olup bu babda mufassal ferman-ı hümayunum irsal olunmuşdur lakin akçanın dergah-ı Muallam kulları mevacicbleri için muaccelen gelmesi lazım ve mühimm olmamağın şekerin kadirğa ve kalyatanız ile mukaddem akçaya cezire-i mezburdan Silifke iskelesine geçirüp badehu şeker ve tuzu tahmil edüp Dersaadet'e götürmeniz emrim olmuşdur buyurdum ki hükm-i şerifimle dergah-ı muallam çavuşlarından fahrü'l-emasil ve'l-akran Yahya Çavuş zide kadruhu vardukda bu babda sadır olan ferman-ı saadetim mucibince amel edüp tahsil olıncak irsaliyye akçasın mukaddem kadirğa ve kalyatanuza tahmil edüp mezbur çavuşum ve hazine-i Dersaadet'ime getürecek her kimler

¹⁴ Katip Çelebi, *Cihânnümâ*, İstanbul 1145, s. 613.

¹⁵ M. Akif Erdoğan, "Kıbrıs Ticaret Tarihi Üzerine Ek Bilgiler: Muhtesiblik", *Kıbrıs Mektubu*, IX/7, Kasım 1996, Ankara, s. 39.

ise maan cezire-i mezbureden Silifke iskelesine geçirüp nakl etdirdüp badehu gerü cezire-i mezbureye varup ferman-ı hümayunum üzere kilar-ı amirem mühimmi için Dersaadet'e gelmesi lazım olan şeker ve tuzun tahmil edüp muaccelen Dersaadet'e getirüb kilar-ı amireye teslim eyleyüp ve zikr olunan şeker ve tuzun mikdarına ol canibden hüccet ve temessük ve arz getirüb ve Dersaadet'e teslim olundukda ol temessükler ile tatbik olunup muvafık oludkda yedlerinüze temessük verile ve siz ki hala zikr olunan irsaliyye akçasının tahsiline memur olan kudat ve yeniçeri ağası ve defter kethudası ve gayrılarısız müşarünileyhin kadırgasına şöyle ki alat ve esbab lazım olursa kifayet mikdarı tasarrufları için lazım olan akçayı verüp irsaliyye defterine kayd eylesiz ki muhasebeye mahsub ola lakin bu bahane ile olagelen adet-i kadimeden ziyade akça verilüp masraf ziyaideden ziyade ihtiraz olunup hilaf-ı emr vaz olunmayub haz oluna ve siz ki mir-imüşarünileyhsiz ferman-ı hümayunum üzere eda-yı hizmet edüp kusur eylemeyesiz ki inşaallahu teala hizmetinüz zayi olmayup mükafatın görürsüz bilmiş olup ana göre mukayyed olasız şöyle bilesiz alamet-i şerife itimad kılasız tahriren fi'l-yevmi'l-hadi aşer şehri Şabani'l-Muazzam sene isna ve elf be makam-ı Kostantiniyye.

- 3 -

(Lefkoşa Sicili, 1, s. 115)

Emirü'l-ümerai'l-kiram kebirü'l-küberai'l-fiham zu'l-kadr ve'l-ihtiram sahibü'l-izz ve'l-ihtişam el-muhtassu bi-mezidi inayeti'l-meliki'l-ala Kıbrıs beylerbeyisi dame ikbalehu ve kıdvetü'l-erbabü'l-ikbal ve umdetü'l-ashabü'l-iclal cami-i vücuh-ı emval amirü'l-hazain ba hüsn-i a'mal el-muhtassu bi-mezidi inayeti'l-meliki'l-bari hazine-i amiremin Kıbrıs canibi defterdarı dame uluvvuhu tevki-i refi-i hümayun vasil olıcak malum ola ki cezire-i Kıbrıs'da vaki Piskopu ve Koloş ve Kukla şekerhaneleri ve Lefke ve Hırsofu mukataatı mültezimleri ve cezire-i mezburede olan baylos Dersaadet'ime arzuhal sunup mukataat-ı mezbure kadimden nakdiyye ile verilegelüp badehu mültezimlere havaleler ızdırabından ve şeker ve penbe vermek şartıyla iltizam olunmuşdur haliya her sene hasıl olan penbeyi beylerbeyiler ve defterdarlar narh-ı cari üzere bey etmeyüp kendülerine nef için tüccara tevzi edüp akçaların narhdan ziyade cem edüp fukara ve zuefa nice yıldan berü paymal olup Venedik'e firar etmişlerdir zikr olunan mukataat şart-ı sabık üzere akçaya furuht olup yine ref olunursa mal-ı miriye külli nef olduğundan gayrı fukara asude hal olup ve mültezimler narh-ı cari üzere penbenin bahasını vermeği kabul ve iltizam ederler ve mukataata dahi zarar müteretteb olmaz bu zulm ref olunup mukataat akçaya furuht olunmak babında emr-i şerif recasına ilam eylemeğin husus-ı mezbur sene sneyn ve elf Ramazan'ının gurrasinden arz olundukda vech-i meşruh üzere amel olunmak emr edüp buyurdum ki hükm-i şerifim vacibü'l-ittıbaımla cezire-i Kıbrıs defter kethudası Mustafa vardukda bu babda sadır olan ferman-ı hümayunum mucebince amel edüp göresiz filvaki vech-i meşruh üzere olması malıma ve reayama enfa ise malıma ve reayaya

enfa ile amel edüp malıma zarar ve reayaya zulm ve hayf olmadan hazer edüp emrim üzere amel eyleyüp ve muhtaç-ı arz olan mevaddi vuku üzere yazup arz eylesiz şöyle bilesiz alamet-i şerife itimad kılasız tahriren fiyevmi's-salis şehr-i Ramazani'l-Mübarek sene isna ve elf be makam-ı Konstantiniyye.

- 4 -

(Lefkoşa Sicili, 1, s. 123-4)

Hüseyin Çavuşun

Emirü'l-ümerai'l-kiram kebirü'l-küberai'l-fiham zu'l-kadr ve'l-ihiram sahibü'l-izz ve'l-ihtişam el-muhtassu bi-mezidi inayeti'l-meliki'l-ala Kıbrıs beylerbeyisi dame ikbalehu ve kıdvetü'l-erbabü'l-ikbal ve umdetü'l-ashabü'l-iclal cami-i vücuh-ı emval amirü'l-hazain ba hüsn-i a'mal el-muhtassu bi-mezidi inayeti'l-meliki'l-bari hazine-i amiremin Kıbrıs canibi defterdarı dame uluvvuhu tevk-i refi-i hümayun vasil olıcak malum ola ki haliya Dergah-ı ali çavuşlarından kıdvetü'l-emasil ve'l-akran Hüseyin Çavuş zide kadruhu ve Kıbrıs sipahilerinden Hasan ve diğer Hasan divan-ı hümayuna arzihal sunup cezire-i Kıbrısta vaki beytulmal-ı hassa ve amme ve Girine ve Lefkoşa ve mabeyn mukataaları sene semane ve sebin ve tisamie Muharrem'i guresinden altı yıla kırk altı yük ve elli beş bin sekiz yüz otuz dört akçaya ve gümrük ve tuzla ve beytulmal-ı hassa ve amme-i derya ve tevabii mukataaları yetmiş dokuz yüz doksan bin iki yüz altmış altı akçaya ve Piskopu ve Koloş şekerhanesi ve tevabii Kıbrıs kantarıyla bin sekiz yüz kantar çıkıdlü penbe ve İstanbul kantarıyla bin ikiyüz kantar şeker mükerrer eğer penbe ve şeker olmaz ise penbenin her kantarına bin sekizyüz akça ve şekerin kantarına üçer bin akçaya ve Lefkoşa mukataası dahi tevabii ile dokuz yüz kantar çekidlü penbe ve altıyüz bin akçanın dahi penbe olmadığı zamanda her kantarına binbeşer yüz akça eda etmek üzere bazı kimesneler uhdesinde olup zikr olunan mukataalara tarih-i mezkurdan gerü altı yıla on yük akça nakd ve on yük akçalık çıkıdlü penbe ki cümle yirmi yük akça ziyade edüp şol şartla ki merkur Hüseyin Çavuş zeameti ile Dergah-ı Ali müteferrikalarından olup çavuşluğu oğlu Mehmed'e sadaka olunup ber vech-i iştirak mezbur Hüseyin Çavuş nazır ve kabz-ı mal olup aherden kimesne nazır olmaya ve mukataanın küttab ve huddanı delldigümüz kimesneler olup mevajib-i kadimesi ibtida-yı tarihde mukarrer olup ve sabıka mültezim olanların zaman-ı zabtları katiblerinin müfredat defterlerinden ve şübhe olan mevadd yerlü yerinden görülüp kıstülyevmlerinden ziyade makbuzları zahir olur ise dey nimize mahsub ola kesr lazım gelür ise kendü malımızdan eda oluna ve sabıka olan mültezimlerinden biri ziyade ile mukataaya talib olur ise bi hasbeşşer ve'l-kanun zimmetlerinde olan mal-ı miriyi bittamam eda etmeyince mukataa verilmeye ve zikr olan mukataalar birbirinden ayrılmayup birinin fazlası birinin kesrine mahsub ola ve şekerhanelerin ve Lefkoşa mukataasının ve kadimi

cari olan suyuna hakk-ı şüübü olmayanlar fuzuli dahl eylemeyeler ve eğer ederler ise kanun üzere hums mirisi alındıktan sonra mahsulletinin nısfı dahi miri için kabz oluna ve Bezkulu demekle maruf Mustafa Çavuş ve bazı kimesneler hilaf-ı şer ü kanun şekerhanelere müteallik hassa Aya Marko yerlerinden aldıkları yerler görülüp ol makule kadimi mirinin olup şekerhanelere lazım olan yerler şerle alınıp üslup-ı kadim üzere mukataaya ilhak olunup ve Efrenç zamanından bu andan eğer şekerhanelerin ve eger Lefke mukataasının tayin olunan *parıklarının* kanun-ı kadim üzere çifti ile gelenler her sene yirmi beşer gün çiftsiz gelenler ellışer gün istihdam olunup ve mukataatdan hasıl olan gilal üslup-ı sabık üzere öteyakaya gönderilüp bey olunup ve Trabulus ve Antaliyye'den kifayet mikdarı *şeker huddamı* getirdülüp ve Venedik ve sair tüccar gemileri yoklanmalu olduklarında gümrük metandan sene zayi olmamak için bizim marifetimiz ile maan yoklanup ve merkum Mustafa Çavuş ve bazı kimesneler şekerhane reayasının ekser yerlerin cebren ellerinden aldıklarından gayrı şekerhaneye işlemeye gelen reayayı ve *parıkları* ümenanın ellerinden alup kendüler istihdam etmekle şekerhanelere külli gadrları olur minbad *parıklara* ve şekerhane reayasına mezburlar ve aherden bir ferd dahl etmeyüp ve iltizamımız mucebince her sene vakt ü zamanıyla teslim-i hazine olduktan sonra üzerimize havale gönderilmeye ve tuzlanan masrafı tahvil-i sabıkda ne vechle olıgelmiş ise yine ol vechle olup ve umena-i sabık zikr olan mukataatı ne üslup üzere tasarruf edegelmişler ise siz dahi ol minval üzere tasarruf edüp ve mukataalar ziyade veya bir tarikte ahere verilür ise şartlarımız mukarrer olmak babında inayet reca ederüz dedikleri sene tis'a ve tis'in ve tis'a mie Safer'inin yirmi beşinci günü arz olundukda her altı ayda bir kıstülyevm hesabınca haklaşup ve sene be-sene muhasebesin verüp ve merkum Hüseyin Çavuş'un müteferrikalığı ve oğlunun çavuşluğu tahvilleri ahir olup kat-ı alaka eyledikten sonra mukarrer olup ve sair şürutları icra olunmak üzere yarar ve maldar kefilleri alındıktan sonra tasarruf etdirile deyü emr edüp buyurdum ki bu babda sadır olan ferman-ı saadetim mucebince amel eyleyüp bunların yarar kefillerin alup mahalline etdirdüklerinden sonra vech-i meşruh ve şart-ı merkum üzere mukataayı bunlara zabt ve tasarruf etdirüp ve sene be-sene muhasebelerin görüp ve her altı ayda bir kıstülyevm hesabı üzere mal-ı mukataayı dahil-i hazine etdirüp kıstülyevmlerinden zimmetlerinde baki kodurmayasın şöyle bilesin alamet-i şerife itimad kılasın tahriren fi'l-yemi's-samin şehir-i Rebiülevvel sene tis'a ve tis'in ve tis'amie be makam-ı Kostantiniyye el-mahruse.

- 5 -

(Lefkoşe Sicili, 1, s. 211)

Bilfiil Baf beyi olan iftiharü'l-ümerai'l-kiram Mustafa Bey dame uluvvuhu ve sabıka Mağusa sancağı beyi olan fahrü'l-akran Ali Bey dame mecduhu dergah-ı ali çavuşlarından Yahya çavuş zide kadruhu mübaşirin ile

bu dailerine ve Mağusa kadısı dailerine hala cezire-i Kıbrıs'da yeniçeriler ağası olan mefharü'l-akran Ahmed Ağa ve defter kethudası olan Mustafa kethuda dame uluvvuhüme kullarına hitaben emr-i şerif vacibü'-teşrif ibraz edüp mazmun-ı devlet müfredatında zikr olunan beylerün hazine-i amireyi Silifke iskelesine geçürdükden sonra matbah-ı amireme lazım olan *sükker* ve tuzu getürüb Der-adl'e irsal eylemeniz lazım ve mühim olmuştur imdi emr-i hümayunum vasıl olıcak zikr olunan kadırganın mühimmatı için ve kalyataya dahi adet-i mutade üzere mühim olan alat ve esbab için akça verüp irsaliyye defterlerine kayd edüp muhasebe defterlerinde mukayyed buluna deyü ferman olunmağın mir-i müşarünileyhüma hazıran olup zikr olunan kadırğa için ikiyüz on üç bin altmış sekiz akça ve kalyataya yüz seksen dokuz bin kırk beş akça talep eylediklerinde ehl-i vukuf kadırgadan bu minval üzere harç için bu kadar akça verilegeldüğüne şahadet edüp nakış akça ile harcı görülmek muhaldir dediklerinde bu minval üzere mukataat amillerine mikdarlarınca tevzi olunup anlardan cem ve tahsil teklif olundukda mir-i müşarünileyhüma hüsn-i ihtiyarlarıyla kabul eylediklerinde ma vakaa kayd-ı sicil olunup suretin yed-i talibe vaz olundu ki vakt-i hacetde ihticac idine tahriren fi Ramazan sene isneyn ve elf şuhudü'l-hal.

Bekir çavuş ve Ahmed Çelebi, İlyas, Rıdvan *el-cündi*, Mehmed Efendi *el-kadı* ve Ömer çavuş, Kemal efendi *tezkireci* ve Hasan çelebi, Fatih *kethuda-yı çavuş* ve gayrihum.

- 6 -

(*Lefkoşe Sicili*, 1, s. 286)

Oldur ki dergah-ı mualla ve bargah-ı ala la-zal-ı ulya canibinden emirü'l-ümerai'l-kiram kebirü'l-küberai'l-fiham zu'l-kadr ve'l-ihtiram sahibü'l-izz ve'l-ihtişam el-muhtassu bi-mezidi inayeti'l-meliki'l-ala Kıbrıs beylerbeyisi dame ikbalehu ve kıdvetü'l-erbabü'l-ikbal ve umdetü'l-ashabü'l-iclal cami-i vücuh-ı emval amirü'l-hazain ba hüsn-i a'mal el-muhtassu bi-mezidi inayeti'l-meliki'l-bari hazine-i amiremin Kıbrıs canibi defterdarı dame uluvvuhu hazretlerine hitaben emr-i şerif-i cihan-muta varid olup mazmun-ı meymun-ı devlet makrununda Kıbrıs'da vaki olan Piskopu ve Koloş ve Kukla şekerhaneleri ve Lofka ve Hırsofu mukataatı mezbure kadimden nakdiyye ile verilegelüp badehu mültezimlere havaleler ıztırabından ve şeker ve penbe vermek şartı ile olunmuştur hala her sene hasıl penbeyi beylerbeyiler ve defterdar narh-ı cari üzere bey etmeyüp kendülere nef için tüccara tevzi edüp akçaların narhdan ziyade cem edüp fukara ve zuefa nice yıldan beri paymal olup Venedik'e firar etmişlerdir mal-ı miriye külli nefi olduğundan gayrı fukara asude hal olup ve mültezimler narh-ı cari üzere penbenin bahasını vermeğe kabul ve iltizam ederler ve mukataata dahi zarar müterttet olmaz bu zulm ref olunup mukataat-ı mezbure akçaya furuht olunmak babında emr-i şerif recasına ilam eylemeğın husus-ı mezbur sene isneyn ve elf Ramazan-ı

Mübarek'in guresinden arz olundukda vech-i meşruh üzere amel olunmak emr edüp buyurdum ki hükm-i şerif-i vacibü'l-ittibâım ile Kıbrıs kethudası Mustâfa kethuda vardıkda bu babda sadır olan ferman-ı hümayunum mucebince amel edüp göresiz filvaki vech-i meşruh üzere olması malıma ve reayaya enfa ise malıma ve reayaya enfa ile amel edüp malıma zarar ve reayaya zulm ve hayf olmadan hazer edüp hak üzere amel edüp ve muhtac-ı arz olan mevaddı vukû üzere yazup arz eyleyesiz müsellimi olan kapuculardan Ali Ağa ve müşarünileyh defterdarı efendi hazretlerinin huzur-ı şeriflerine ümena ve ummal ihzar olunup sual olundukda cümlesi mazmun-ı emr-i şerif kendü talepleriyle olup hak ol idüğüne mukırr ve razı olduklarından sonra zeyl-i kitabda esamisi mestur müslümanlardan cem olup hak ve adl söylen denüldükde cümle mukataat penbe ile fûruht olunmak mal-ı miriye ve fukaraya ziyade zulndür nakdiyyeye fûruht din ü dünyaya enfadır dediklerinde ma vakaa vukû üzere kayd-ı sicil olundu tahriren fi evahir-i şehri Zilkade li'sene isneyn ve elf

şuhudü'l-hal

İftiharü'l-ulemai'l-kiram Mehmed Efendi *el-müfti* zide fazluhu

Fahrü'l-umera Mustafa Bey *mirliva-i Baf* zide mecduhu

Fahrü'l-umera Ali Bey *mirliva-i Mağusa* zide mecduhu

Fahrü'l-akran Korkud Efendi.

Fahrü'l-ematicid ve'l-ekarim Ahmed ağa *yeniçeriyân-ı Kıbrıs*

Fahrü'l-akran Ahmed Bey *el-müsellim* zide kadruhu

Fahrü'l-akran Husrev Bey *miralay-ı Lefkoşa* zide kadruhu

Fahrü'zuema Ahmed Bey zide kadruhu

Fahrü'l-ulema Mustafa Efendi zide fazluhu

Fahrü'l-kudat Ali Efendi *el-kadı be-Avdım* zide fazluhu

Fahrü'l-akran Hüseyin *çavuş be dergah-ı ali* zide kadruhu

Fahrü'l-akran Mustafa *çavuş be dergah-ı ali*

Fahrü'l-muharris Ali çelebi *mukataa-yı maliye* zide kadruhu

Fahrü'l-akran Pervane *kethuda-yı yeniçeriyân-ı Kıbrıs* zide kadruhu

Fahrü'l-akran Hızır *subaşı* zide kadruhu

Fahrü'l-akran Mehmed *subaşı*

Fahrü'l-akran Murad *subaşı*

Mehmed subaşı İbni El-hacc Cafer Kadri *subaşı* zide kadruhu

Can *kethuda*

el-Hacc Hürrem *Çavuş* zide kadruhu

Husrev Bey *çeribaşı*

Memi *Çavuş miralay-ı Girine* ve gayruhum

- 7 -

(*Lefkoşe Sicili*, 1, s. 298)

Mahmiyye-i Lefkoşa'dan fahrü'l-emasil ve'l-akran Hüseyin *Çavuş* zide kadruhu meclis-i şer-i şerife hazır olup işbu sahibü'l-kitab fahrü'z-zuema Mustafa *Çelebi* zide kadruhu muvacehesinde ikrar-ı tav'i ve itiraf-ı mer'i kılup dedi ki Lefke kazasında miri şekerhane kurbünde miri evler altında vaki inde'l-ahali ve'l-ciran malumetü'l-hudud olan bir göz harabe su değirmenimi müşarünileyh Mustafa *Çelebi*'ye dörtbin nakd-i rayic-i filvakt fıdda akçaya bey-i bat ile bey edüp kabz-ı semen-i madud ve teslim-i mebyi-i mahdud kıldum deyücek mukırr-ı mezburun vech-i meşruh üzere olan ikrarın el mukırr lehü'l-mesfur vicahen tasdik ve şifahen tahkik edicek sıhhat-ı beya ve cevaz-ı şıraya hükm birle ma huve'l-vaki kayd-ı sicil olundu tahriren fi şehr-i Zilhicce sene isneyn ve elf min hicreti'n-nebeviyye

şuhudü'l-hal

Mahmud *Çelebi* zide kadruhu

Bekir *Çavuş* zide kadruhu

El-Hacc Mehmed zide kadruhu

Mustafa *Çelebi* zide kadruhu

ve Halim Bey zide kadruhu ve gayruhum

- 8 -

(*Lefkoşe Sicili*, 2, s. 70)

Emirü'l-ümerai'l-kiram kebirü'l-küberai'l-fiham zu'l-kadr ve'l-ihtiram sahibü'l-izz ve'l-ihtişam el-muhtassu bi-mezidi inayeti'l-meliki'l-ala Kıbrıs beylerbeyisi Mustafa dame ikbalehu tevki-i refi-i hümayun vasıl olıcak malum ola ki cezire-i Kıbrıs'da vaki kala-yı Lefkoşa azabları ağası olan darendegan-ı ferman vacibü'l-izan kıdvetü'l-emasil ve'l-akran Balcı Mehmed zide kadruhu ordu-yı hümayunuma adem gönderüp kendü cezire-i mezburenin feth-i hakaniden berü emekdar olduğundan gayrı cezire-i mezburede Piskopu ve Koloş şekerhaneleri mukataaları müflis kimesneler eline düşmek ile bu zikr

olunan şekerhaneleri madem ki bunun üzerinde oldukça aher kimesneye verilmeye deyü müteahhid olup maliye tarafından eline kavi şartnameler verilüp ve mezbur zikr olunan şekerhaneleri külli ihya etmiş iken hala Hamza ve Dilaver nam kimesneler birer tarikle emr-i şerif almakla zikr olunan ağalık bize Der-i devlet'den verilmişdir deyü dahl etmekle hem kendüye zulm olup ve hem idlale bais ve badi olmağın şekerhanelere dahi külliyen gadr olup yine ibtida-yı tarihten ağalık mukarrer olup madem ki şekerhaneler hizmetinde oldukça ağalık bir tarikler ahare dahi verilürse yine buna zabt etdirilüp emr-i şerif ibraz edenleri südde-i saadete havale eylemek babında emr-i şerifim reca etmeğın vech-i meşruh üzere mukarrer olmak emrim olmuşdur buyurdum ki ferman-ı celilü'l-kadrim üzere amel eyleyüp madem ki zikr olunan şekerhaneler üzerinde oldukça ağalığın kemakan buna zabt etdirüp mezburan hamzayı ve Dilaveri ve aher de bir ferdi dahl etdirmeyesiz eğer bir tarikle emr-i şerif saadetime havale eyleyesin ki cevapları verile şöyle bilesin alamet-i şerife itimad kılasın tahriren fi evail-i şehri Rebiülevvel min şuhur sene sitte aşer ve elf min hicreti'n-nebeiyye aliyye efdalü'tehiyye

be yürd-ı Maldepe.